

Återanvänds. Vadmalstampen i Råbergskvarn, Orsa Finnmark, har restaurerats och används till sitt ursprungliga syfte.

FOTO: ANNCI LARSON

Här används stampen som förr i tiden

En mil rakt in i skogen från Noppikoski, Orsa Finnmark, råder febril aktivitet ett par dagar om året. Där ligger nämligen en vadmalstamp som är restaurerad och fullt brukbar.

Mora folkhögskola och dess filial i Skattungbyn ordnar kurser

där det bland annat ingår stampning av ylletyg till vadmal. Bland annat har medlemmarna i Föreningen Svenska Allmogefår deltagit i en kurs.

Sidorna 12-13

Gammal ras. Värmlandsbaggar Bruun och Gustav på sommarbete vid Skattungens i Näset, Furudal.

FOTO: KERSTIN DANIELSSON

Föreningen som värnar om de gamla raserna

Föreningen Svenska Allmogefår bildades 1995. Men intresset för de speciella fåren har förstas funnits längre än så. Britt Norlin är en av eldsjälarna, och hittade faktiskt en flock av dalapålsfåret som kunde räddas för eftervärlden.

Allmogefår är ett samlingsnamn för åtta olika raser; dalapålsfår, roslagsfår, gestrikefår, helsingefår, klövsjöfår, svärdsjöfår, värmlandsfår och åsenfår.

En som tidigt intresserade sig för och engagerade sig för allmogefåren är Britt Norlin från Mora. Hon berättar att hon i flera år på 70-talet letade efter just dalapålsfår.

Ingen intresserad...

– Ja, jag visste att de var vanliga runt Siljan förr, berättar hon. Jag och min man åkte runt i norra Dalarna och i Norge och letade.

De hittade vad de sökte vid en gammal bondgård i Älvdalsåsen - det var bröderna Bergströms gård, och där fanns de, dalapålsfåren.

– De hade en jätteflock, och vi köpte runt tio stycken, berättar hon. Vi hade dem i flera år och ville berätta mer om dem, men ingen var intresserad.

Dahlbeck skrev

Till slut fick Nils Dahlbeck – ni vet tv-mannen med bland annat Mitt i naturen - nys om dem, kom och tittade, och:

– Blev helt såld och började skriva om dem, berättar Britt Norlin.

Hon hittade också en besättning åsenfår som Eva och Axel Davidsen tog hand om och alltsedan

Entusiaster. Dessa tre damer, Elsie Ström, Britt Norlin och Lena Hansjons, vurmar för allmogefåret.

dess har förvaltat på ett strålande sätt. Värmlandsfår och roslagsfår spårades sedan upp av Nils Dahlbeck. Därefter har små grupper av de övriga fåren av gammal allmogetypp upptäckts och det är av stor vikt att dessa tas till vara och förvaltas för kommande generationer. De utgör en levande genbank och alla entusiaster som nu arbetar med dessa gamla får ska ha all heder av sitt uppoffrande arbete.

– Louise Lindqvist är drivande i stamboksförandet och gör ett oerhört värdefullt jobb.

Växande intresse

Föreningen bildades på Julita gård 1995, och undan för undan upptäcker man små spillror av besättningar.

– Det är helt fantastiskt, intresset växer hela tiden.

Inte minst är den här kursen och stampningen av tyget ett exempel på detta.

– Vi satte ut en annons i föreningens egen tidning för att se hur stort intresset var, berättar Kerstin

Danielsson från Stockholm, som är kassör i föreningen. Den blev full direkt!

Vissa av deltagarna har spunnit och vävt sitt eget tyg, vissa har ull från egna får, andra har köpt sin ull och fått den spunnen.

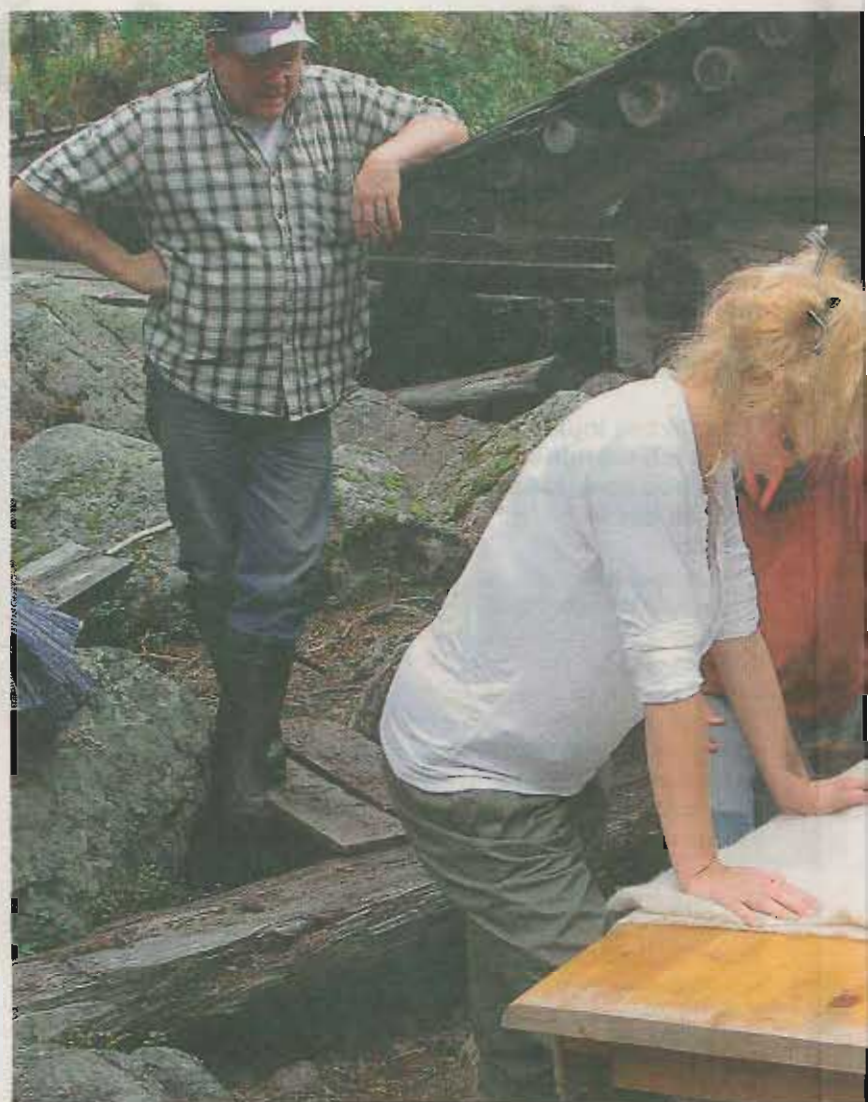
På fåbodar

I den informationsbroschyr som föreningen ger ut kan man läsa: "Djuren är ofta rörliga och goda födosökare, vilket gör dem till duktiga betesdjur. Lika lite som lantraserna passar in i det moderna jordbruket lika bra passar de på fåbodar, naturreservat eller i andra miljöer där produktionsegenskaperna inte kommer i första rummet."

Som att få fram bra ull för tillverkning av vadmalstyg... Men trots att de är små har de ett gott kött, sägs det. Britt Norlin tycker att det är godare än från "vanliga" får.

– Det är busgott!

ANNCI LARSON

Synar. Tyget synas och diskuteras.

FOTO: ANNCI LARSON

Här stampas

Ett taktfast ljud fortplantar sig genom skogen, och jag förstår att jag är på rätt väg. Jag känner också doften från en brasa, och snart ser jag vattnet, stampen och alla människor.

Här, vid Råbergskvarn, i Orsa Finnmark, en mil rakt in i skogen från Noppikowski, stampas vadmalstyg.

Det råder febril aktivitet när jag kommer fram till stampen. Någon håller koll på den stora vattenkitteln över den öppna elden, några viker tyg enligt konstens alla regler, någon annan synar tyg, andra håller koll på när tyget som just stampas ska tas ut.

Bakom det hela ligger en kurs arrangerad av Mora folkhögskola, i samarbete med Föreningen Svenska Allmogefår. Skolans filial i Skattungbyn, har i över tio år stampat kursdeltagarnas vävda ylletyger under den årliga kvarn- och stampdag som Orsa Besparingskog ordnar. Denna dag är det dock lite speciellt - de som stampar sina tyger är alla medlemmar i föreningen Svenska allmogefår.

Ideellt

Vadmalstampen byggdes redan på 1860-talet av bröderna Elias och Gustaf Eliasson. Under slutet av 1980-talet renoverades den vattenhjuldrivna stampen och skvaltkvarnen. En av de drivande krafterna då var Ulla Granström, som varje år vävde tyg för att ha till den årliga stampdagen.

– Hon och hennes man Lennart lade ner mycket ideellt arbete, berättar Anders Johansson, kursansvarig för Mora folkhögskolas verksamhet i Skattungbyn.

– I vår kurs i "Ekologisk odling och hållbar livsföring" ingår bland annat textilt hantverk med vävning där man också under hösten har möjlighet att sy något av sitt vadmalstyg. Vi är mycket tacksamma för att vi fick komma med våra tyger och under flera år få lära oss beredningsprocessen av Ulla och Lennart, fortsätter Anders Johansson.

De har sedan några år dragit sig tillbaka och nu är det textiltillärens Berit Zetterqvist som för kunskapen vidare.

Ökande intresse

Detta år kommer Mora folkhögskola att använda stampen fem gånger: dels två dagar med Föreningen Svenska Allmogefår, dels den dag för en kortkurs i vadmalvävning på skolan i Mora och två dagar för Skattungbyns elever. Ett intresse som ökar, alltså.

– Ja, det är många som vill lära sig igen. Och det här är ju en kunskap vi måste återerövra - vad ger olika typer av ull för resultat?

Anders Johansson betonar vikten av att bevara de gamla kulturgärningarna och de gamla kulturarven. Han nämner att besökarna till stampdagen kommer allt längre bort ifrån. Det är hembygdsföreningar och andra textilt intresserade eller alla de som intresserar sig för hur man förr bar sig åt för att få slitstarka kläder.

Tempererat. Vattnet måste hålla rätt temperatur och därför blandas det heta vattnet från kitteln med kallvatten.

...s tyget enligt gammalt sätt

Kursansvarig. Anders Johansson håller i kursen i Skattungbyn. FOTO: ANNCI LARSON

Lärare. Berit Zetterqvist är textil-lärare med specialkunskaper om vadmal.

Stoppar i. Det vikta tyget stoppas ner i stampen.

Hel- eller halvstampat

Vad som händer när man stampar vävt ylletyg till vadmal är att man filtar ihop tyget till ett tätare, mer slitstarkt och vattenavvisande tyg. Från början är tyget glest, men vid helstampad vadmal har tyget dragit ihop sig och krympt runt 50 procent.

– Man kan själv bestämma hur hårt stampat tyg man vill ha, berättar Berit Zetterqvist.

Hon berättar vidare att om ullgarnet är färgat från början går inte väven ihop lika bra i stampen.

– Det beror på att ullen då redan är behandlad. Man kan i

stället färga in tyget efter stampningen.

När man stampar tyget viker man det enligt ett speciellt sätt. Sedan läggs det in i stampen, i ett kar med rundad botten och man håller på varmt vatten. När man sedan kör igång stockarna som stampar tyget gör vikningen och botten att tyget rör sig och blir jämnt stampat. Att det heter just stampning beror förstås på att man från början helt enkelt stampade tyget med "fothjälp".

Stampdans

– Här har vi två hoar och två par stockar, berättar Berit Zet-

terqvist. Man stampar tyget i 20 minuter, tar ut det och viker om det. Beroende på hur väl stampat man vill ha det stampas det sammanlagt mellan tre och fyra timmar.

Aktiviteten är som sagt stor vid stampen denna dag. Kvinnor i skiftande åldrar sysslar med olika saker. Man viker tyg, man kokar vatten, man blandar vatten, man lyfter stockar, man stoppar i tyg i hoar. Och man rycks med av takt i stampen och slår sig lös i en improviserad dans just utanför dörren till stampen.

ANNCI LARSON

Gammalt och hållbart. Vevaxeln till vattenhjulet vilar i en "knota" från en tall. Och den håller fortfarande.